

ЕВТИМ ЕВТИМОВ

Александър Спиридонов

Евтим Евтимов озаглавява своята първа стихосбирка „Будни клепащи“ (1959). Неговите следващи книги носят не по-малко характерни, звучни и задушевни, бих казал, заглавия. От една страна, „Люлка под върховете“, „Пирински балади“, „Поема за България“, „Пиринският орел“, от друга — „Обич за обич“, „Книга за една обич“, „Ноши — интимна лирика“, „Горчиво вино — любовна лирика“ и може би, от трета страна, „Цвят от кестен“ и „Орлови кръгове“.

Роден е в Петрич на 28. X. 1933 г. Отбелязвам го, защото в дадения случай това много ни интересува. Роден е сред Пирина, в край героичен, край трагичен, край чист и светъл на нашата родина; в едно малко градче, където личат руините на славна Самуилова крепост; в бедно работническо-селско прогресивно семейство, в род на комити и на легендарни предания; един род, в който като малка капка се отразява най-близката история на нашата родина, динамичното застигане и сложно преплитане на националноосвободителните и социалните борби. . . В който и род на Петрич да се беше родил обаче, той пак щеше от малък да слуша вечер край огнището бабините приказки за хайдути и комити, а денем да тръгне, когато чуе далечни престрелки между озверени фашисти и героични партизани, които при акция екзалтират населението със своя призив-клетва „Смърт на фашизма — свобода на народа!“ А само преди едно поколение по склоновете на Пирина са крачили славни мъже може би и от неговия род на бой с османски поробители, с ботевски песни на уста и с ботевската клетва в сърцето: Свобода или смърт!

Когато Евтим Евтимов се оформя като личност и определя своите позиции в живота и в литературата, за да ги следва по-късно, притуряйки все нови и нови багри към своя натюрел, без обаче да промени основния цвят на творческата си индивидуалност, все още са живи ония, които са бродили по Пирина рамо до рамо с Гоце Делчев и Яне Сандански. Техните синове току-що са слезли от планините с „Шумете дебри и балкани“ на уста и малкото момче омаяно ги слушало и страдало, че не се е родило по-рано. И още нещо. В неговата младост Вапцаров се налага като крупен национален поет, като нов връх в изявата на българина, а Димитър Талев пред очите му — в преносния и в най-буквалния смисъл на думата — създава своите романи. Младият поет имал щастието да съпровожда гениалния ваятел на образите на Султана и Ния, на Стоян и Лазар Глаушеви, да взема уроци по патриотизъм и по жертвоготовност в името на България от класика. Христо Ботев и Иван Вазов, Никола Вапцаров и Димитър Талев, Яворов и Дебелянов — ето кои са според мен неговите учители в литературата, ето оная традиция, върху която израснаха неговите пирински балади. Ето произвора на строгите патриотически песни, в които един полемичен поет се заканва сурово на родоотстъпници и нихилисти и им напомня, че Паисий броди още — и ще броди на стража из земите български, докато е жив поне един от нас; на драма-

тичната любовна лирика, взела под своята закрила първичната човешка същност в един свят на пластмаси и заместители, на отчуждение и потребителски идеали. .. И в единия, и в другия случай — лирика, която е в тясна кореспонденция със съвременния читател и разкрива духовната биография на българина от по-ново време.

Естествено не всичко, излязло от перото на Евтим Евтимов досега, заслужава тая висока оценка, която се прави тук на цялостното му творчество. Самият факт, че имаме пред себе си един много продуктивен автор, вече трябва да ни накара да погледнем по-критично на него, да четем неговите върхове с възхита и благодарност, но да не отричаме недостатъците, художествената немара, прибрзаността. Невинаги подборът на стихотворенията, които той включва във всяка своя следваща стихосбирка, е прецизен и самокритичен. Има случаи, когато творби от по-предна книга се явяват в следващата, без това да е естетически оправдано. Не задоволява и стилната редакция на дневниковата му творба „Пирине мой“. Съвсем малко усилия са били нужни от автора и редактора, за да се избягнат редица стилно-езикови граповини в иначе хубавата му книга. Учудващо и парадоксално е наличието на няколко албумни стихотворения в „Ноши“ и „Горчиво вино“ — две книги с изясна, изтънена в естетическия смисъл на думата любовна лирика. Сред патриотичните му стихотворения се срещат, макар и рядко, равни и еднообразни, с привична, монотонна интонация. Подобни упреци можем да отправим и към някои негови граждански творби. Бихме могли да му пожелаем повече прецизност в подбора, по-голямо търпение при публикуването, по-голяма съсредоточеност върху една отвоювана творческа територия, преди да се пристъпи към друга. Според мен той разшири достатъчно своята изява в жанрово отношение. Песни за България с одаичен характер, балади, малки двустичия с интимни изповеди, една патриотична поема, граждански, полемични стихотворения, с изненадващи за първичен и спонтанен поет като него усет към гротеската („Жмичка“, „Стреляне“), една дневникова, документално-публицистична книга „Пирине мой“, много оперативни статии по текущи литературни въпроси, есета по календарни поводи, отличаващи се със своя приповдигнат тон (понякога повече от необходимото), ето всичко това говори, че неговата жанрова територия е достатъчно разширена и при едно минаване на границата чертите му ще започнат да се разминават и тонът ще стане може би дрезгав. Отбелязвам това с известна тревога, защото съзирам у него авторовата амбиция да отива още по-настрана в хоризонтално отношение. Лично аз предпочитам да видя развитието му в задълбочаване на постигнатите завоевания. У него са заложени качества, които ни карат да се срещаме с един отзивчив до злободневност поетично-публицистичен глас. Ние четем творбите му постоянно по вестници и списания, чуваме ги да звучат по радиото и телевизията, срещаме новите му книги по витрините на книжарниците. Но тая бурна енергия, белег на автор с голям творчески потенциал, не трябва да се разпилее настрана, да отиде за покриване на широки територии, а да се задълбочи още повече във верните посоки, които той сам вече е очертал със сигурната ръка на таланта.

* * *

При Евтим Евтимов може би най-отчетливо личи „комплексът“ на следващото, постремсовото поколение: тяхното горчиво съжаление, че са се родили късно, че не са могли да участвуват в борбата срещу фашизма, че не са се притекли на помощ на героите, които обожават, от чийто житейски пример се вдъхновяват. Тези млади хора се оформят като личности непосредствено след Девети септември, но ние никога няма да разберем тяхната характерология, никога няма да почувствуваме своеобразния им трагизъм от усещането за закъсняло

раждане, ако не държим сметка за могъщото влияние на героите от Съпротивата върху тях. Те са омаяни от тези щастливи хора, които са се принесли жертва в името на народа, в името на човешкото щастие, в името въобще на човешката цивилизация. Те ги митологизират, надаряват ги с най-благородните и редки качества на човешката природа изобщо. Героите на Съпротивата сияят като еталони, като еманация на българския народ, на националния дух в годините след Девети септември. Особено характерни за психографията на неговото поколение са ония страници от „Пирине мой“, където поетът разказва как избягва на фронта със своя приятел, и двамата 11—12-годишни, връстници на съветските деца — участници във Втората световна война, скрити в една линейка. Тези партизани и яташи са по-чудни от чудните, легендарни в автентичния смисъл на думата харамии, комити, хайдутти; те са като Гоце Делчев и Яне Сандански, като техните сподвижници и четници. Така и самите воеводи и четници едно време са легендаризирали образите на Левски и Ботев, на Бенковски и Захари Стоянов, на участниците в комитетите на Левски, на героите от април 1876 г.

Поколениято на Е. Евтимов има усет за тия народопсихологически процеси от най-ново време. Тогава, в деветосептемврийските революционни дни, тия полудеца боледуват само за битки, проявяват остър интерес към партизанския бит, искат постоянно да им се разказват спомени за борбата, да им се говори за току-що отшумелите сражения. Схващат смисъла на живота си като дълг към мъртвите и живи участници в Съпротивата, като задължение пред народа да продължат делото на братята и бащите, да го довършат, да се вградят в строителството на социализма. И все пак, въпреки че са така съзнателни, въпреки че се включват веднага във всички акции — национализация, коопериране, подкрепа на фронта от тила под девиза „Всичко за фронта, всичко за победата“, въпреки че мнозина от тях дават живота си в изестрилата се класова борба след Девети септември, все пак дълбоко в душите им остава едно горчиво чувство — чувството за късно раждане, за нещо, с което си се разминал на сантиметри, ако се изразим по-механистично. Това е „комплексът“ на хората, които израстват непосредствено след велики събития.

Така младежта, израсла непосредствено след Освобождението в обстановка на мемоари, на разочарования от байгановската действителност и на носталгия по героите от националноосвободителните борби, напуска Свищов или Велико Търново, Пловдив или София, запасва патрондашите — колкото се може повече, по-тежки, по-внушителни, мята пушка на рамо, пуска си комитетски мустанци и брада и в романтичен унес тръгва след Гоце Делчев, Даме Груев, Яне Сандански... Цветът на нашата патриотична младеж, най-будното, най-интелигентното и най-светлото от нея отива в поробените все още български земи и оставя костите си там. Ако искаме да усетим нещо от тая героична страница в борбата на българина за свобода и независимост, трябва да прочетем спомените за четническите походи на Яворов — биографа на Гоце Делчев, учителя на Вапцаров, автора на „Хайдушки копнения“.

Евтим Евтимов ги разбира най-добре — тия едновременни комити, които напускат топлите гнезда и отиват да умрат за България, да положат кости за свободата на роба, онеправдан от „цивилизована“ Европа, авторка на мракобеснически, антибългарски Берлински договор. Самият той се оформя на границата между два свята, на междата на две епохи. Бихме могли да твърдим със сигурност, че от първата си стихосбирка „Будни клепачи“ (какво чудесно заглавие за стихосбирка на граждански поет, чиято основна тема е темата за отговорността, за дълга на живите към подвизите на мъртвите) до най-новата, когато пиша тия редове, „Орлови кръгове“, той постоянно подхваща мотива за преклонението пред героите на Съпротивата, постоянно зове своите съвременници да претворят в живота техните завети, да бъдат достойни за техния подвиг,

за тяхната себежертва и всеотдайност в борбата за комунизъм. В морален и общо-хуманистичен план Съпротивата присъствува изцяло в неговото творчество.

Особено тънко и деликатно, неуловимо и трудно поддаващо се на анализи, тъй като може да бъде вулгаризирано, тя присъствува в неговата интимна лирика. Можем да усетим могъщото, извисяващо духа присъствие на Съпротивата в чистотата на интимните пориви, в първичността и силата на чувствата, в любовта — дружба. В интимната лирика на Евтим Евтимов ще съзрем оная съдбова любов за цял живот, обич за обич, както многократно се изразява поетът, характерна за ремсовото поколение. Именно то завеща своя блян по чиста и свята любов, която руши еснафски бариери, опoетизира бита и прави необикновени делничните взаимоотношения между хората. Любова между хора с общи идеали за бъдещето на света и човека и с обща омраза срещу сивия практицизъм и консумативните идеали на еснафа, срещу фалшивия социален престиж на вещите и социалния херметизъм на еснафското семейство, който изолира съвременника от поривите на неговата епоха. . . В този аспект интимната лирика на Евтим Евтимов е с остра гражданска конфликтност. Тя сочи взаимоотношения между двама души, базирани се единствено върху чистотата на чувствата, здравата народна еротика, уважението им един към друг заради духовното богатство на отделната личност, заради правата ѝ да си остане личност дори и в тая деликатна сфера от човешките взаимоотношения.

Ето до каква степен Съпротивата присъствува в досегашното творчество на Евтим Евтимов. Тя е крайгълен камък на неговата душевност; позиция в нашия преломен век; морална, хуманистична опора в моменти на разочарование от съвременника, когато в неговата душевност вземе връх егоцентричният нагон към еснафски живот. Така и спомените за детството, за патриархалните отношения между неговите родители, за едно южно, уютно градче, сгушило се в полите на дивната Пирин планина, далече от грохота на милионния град — така и тези изживявания са опора за поета, когато върху него се стовари *съществуването и сърцето* се свие мъчително в конвулсиите на самотността. В този огромен град, с толкова много хора и с толкова малко познати, приятели, другари. В същност и любовта в поезията на Евтим Евтимов е едно противопоставяне на трезвото и „реалистично“ съществуване в милионния град. Такъв характер има и опoетизирането на природата, влечението към нея — особено много на Пирин планина, която присъствува самостоятелно и с особен философски и патриотичен смисъл в неговото творчество.

В неговата поезия има орлови кръгове; цъфтят кестени; двама души крачат влюбено, обречени на своите чувства, осъдени да обичат докрая, из една изумително красива планина; има партизани, сватби на осъдени на смърт; има спомени за едно южно градче, когато поетът купува шепка кестени; има любовни нощи, в които той се опива от горчивото вино на любовта, но няма нито един звън на трамвай, не присъствува нито един софийски булевард, нито едно кафене, нито една наша градска болка, нито една опушена кръчма, където часовете минават в скука и в незначителни разговори или пък където трескаво се коват интригите на утрешния ден. С изключение като че ли на едно място, където поетът подобно на Джагаров от известното му стихотворение за Пеньо Пенев репликира ония бохемстващи, скептични градски хора, които много обичат да нарушават хармонията на провинциалната девствена душа, да издевателствуват над нейната първичност, да я смушават с разговори за „цивилизацията и примитива“, да я подтикват към социално отцепничество и ренегатство, за да ѝ признаят правото на духовен живот, на литературно присъствие, на „талантлива“ снигматичност. . .

Тази нощ отново ви отминах
и един изсмя се отстрани.
Чакате ме толкова години
да пригласям в нощните сплетни!

Песента в нозете ви да сгазя
да превърна себе си на шут,
за да бъда после забелязан
и да стана отведнъж прочут?

На обиден дълго да се правя,
винаги да бъда на завой.
Туй ли е рецептата за слава?
Тъй ли бързо става се герой?

(„Между планини“)

На края на това стихотворение поетът с ирония казва, че не може „да падне толкоз ниско“, защото е „раснал между планини“. В такива полемични изяви поетите разкриват най-пълно своето идейно естетическо кредо. Един типичен граждански поет като Евтим Евтимов не може да няма подобно стихотворение. Безспорни са неговите заслуги за обогатяване палитрата на нашата съвременна гражданска поезия, за разчупване на много тесногърди представи за нея, за насочване на процесите вътре в нея към по-голяма интимност на словото. Той умее топло, по вапцаровски да беседва с един съвременник от ерата на космическите кораби, който с носталгия обръща глава назад към простите като хляба тайни на битието, към първичната сила на чувствата и към спонтанността на човешките пориви като най-естествено състояние на личността. Активен и продуктивен създател на граждански творби, той ненавижда плоската декларативност, скучните и спекулативни клетви пред олтара на родината на посредственика, мъртвородените календарни строфи, оня поток от „граждански“ стихотворения, където има всичко друго по рецептата на графоманите, но няма само едно: поезия. В един момент от нашето развитие, някъде около началото на 70-те години, когато заедно със „Стрелбище“ на Л. Левчев по витрините на книжарниците се появи любовната лирика от „Нсши“ на Евт. Евтимов, последвана по-късно от „Горчиво вино“ (1975), като че ли тая псевдогражданска и в същност псевдопоезия беше станала напаст божия. Евтим Евтимов вече беше написал своя граждански шедьовър „Паисий обикаля още“ и куплетът:

През тези ясни дни и ясни нощи
не гледайте на нашето със стръв —
отец Паисий обикаля още
и проверява българската кръв!

се знаеше наизуст от хиляди българи, които особено болезнено усещаха скритата полемика на това ярко стихотворение с най-новите еничари от българска майка родени. Поетът беше публикувал отдавна „Пирински балади“ и „Сватбата на Антон“ се рещитираше не само когато прекланяме глава пред гробовете на мъртвите герои от Съпротивата, но и винаги когато потърсим пример за възвишено осмисляне на живота, който да ни издигне над дребнавите конфликти на ежедневието, над потребителските хипнози на нашето съвремие. Именно тогава той публикува своите интимни стихотворения, които учудиха само ония, които имат еднолинейна, едноизмерна представа за гражданския поет като за бездушен рупор на досадна публицистика в куплети или пък в свободен стих.

Точно за гражданския поет е най-характерно да сподели с читателите своите разбирания за любовта, за осъществяването на човека в най-интимната сфера, за ония малки тайни на живота, без които е немислимо щастieto. Кой, ако не гражданският поет, който пише всеки свой куплет, поставяйки за негова под-основа хуманизма, характеризирайки схващанията на своето съвремие за човека, може да се вълнува повече от любовта?

* * *

Още по времето, когато Евтим Евтимов публикува „Пирински балади“, беше усетена чистотата, неказионността, интимността на поетичната им интонация, задушевното общуване с мъртвите герои, оплакването им в духа на народната традиция, на народните ритуали при раздяла с любимите мъртъвци. „Започва вече сватбата, Антоне!“, обръщаше се поетът по братски в своя баладичен разговор с героя, за да нарисува после една покъртителна картина, в която има много сълзи и нито една мелодраматична нотка; в която един съвременник разговаря за величието на човека, не комуниста, понесъл в шепите си вода за жадното за героизъм, подвизи, възвишена саможертва, себеотрицание бъдещо човечество. Или пък рисуваше края на една партизанка, неуспяла да люби, неуспяла да вдигне българска сватба, неуспяла да роди своите деца, да натъжи майка и баща, когато се омъжва, и да зарадва свекър и свекърва, дарявайки ги със скъпите дарове на своя чеиз, но успяла да умре в името на бъдещото човечество, в името на всички деца, завещавайки им като свиден дар само едно свято име и само един свещен житейски пример на саможертва.

Както всеки българин оплаква своя близък, изпращайки го до гроба, така и Евтим Евтимов в „Пирински балади“ реди куплет по куплет припевите на своята скръб. Поетът изплаква сълзите на поколенията, изявили се по-късно в живота, слива се с жалбата на близки и другари на покойниците, извайва образите им с много топлина, с голяма чистота на поетичния рисунък, с тънка естетическа мярка, с възвишена поетизация на тях хора на дълга, дали най-скъпото — своя живот — в името на бъдното човечество:

Не чакай скъпи дарове, свекърво!
Не чакай, свеърве, очакван внук!

Довиждане, незалюбяна люлко!

Довиждане,

Застреляна мечта!

Преди на момъка да станеш булка,

ти стана годеница на смъртта.

Сега лежиш завинаги под тая

земя на сватби,

Люлки

и добро

и ношем вятърът над теб играе

недоиграно булчино хоро.

Така Е. Евтимов приземява героите в своето съвремие не само без да пострада ореолът им, но той засиява още по-чист и светъл пред читателя. Той ги рисува в цялата им човешка простота, като обикновени работници и селяни, слели се в един мит с вечността и останали завинаги в паметта на поколенията. Живи хора, българи, млади и стари, любили и недолюбили, успели да продължат своята българска кръв или умрели девствени като пиринския сняг, по който все

още личат в ония дни стъпките на Гоце Делчев, комунисти, те се изправят от балладите на Евтим Евтимов в целия си ръст пред нас, дошли на явка с новите поколения с последния свой дъх, с последната своя задача, с последното късче хляб в партизанската раница. Няма твид на студени във величието си мъртъвци, слезли за миг от гранита на паметниците, за да накажат сурово своите потомци заради действителни или мними прегрешения пред идеалите, за които те дадоха живот, младост, любов, за които подпалиха роден дом и нараниха сърцата на клети родители. Те приличат по-скоро на наши добри приятели, дошли на събеседване с българина от по-ново време да узнаят от него докде е стигнал в хуманистическото си и социално развитие; да го попитат тачи ли като тях България и всичко родно; бори ли се за тържеството на комунистическите идеи. А не да му натрапват мисълта за себе си, да го упрекат, че не ги цени достатъчно, да му внушават, че е виновен пред тях, че не им е достатъчно верен и предан, че не живее по завешани канони и догми, че не люби и страда по заучени, наизустени правила и норми. . .

В това отношение подходът на Е. Евтимов към темата за Съпротивата и нейните герои прилича на подхода на Георги Караславов от „Танго“ и „Обикновени хора“, на Добри Жотев от „Пак мамеше изгрева“, на Костадин Кюлюмов от „Момъкът и планината“ и „Залезът“ (неслучайно Е. Евтимов има публикувана възторжена, но и много аналитична, приближаваша се до публикацията на някой литературен критик, статия за К. Кюлюмов). Или на подхода на Г. Джагаров от „Моите песни“.

Както личи, още с „Пирински балади“ Евтим Евтимов влиза в конфликт с инерцията на чиновническото, казионно, лъжегражданско начало в съвременната ни поезия. В този смисъл освен своето възпитателно, неоспорвано от никого значение тия балади, изпети с такава съкровена интонация, имат много голямо значение за стимулиране на най-положителната тенденция на литературния процес, изразяваща се в единство на обществено и интимно начало. Чрез своите балади поетът воюва гражданският патос да има интимно звучене, а не да бъде лъжепатос, декларативна шумотевица, помпозно и фанфарно насилие, отблъскващо читателя от поезията изобщо.

Сега, ако се върнем назад и прочетем отново цитата от полемичното стихотворение на поета „Между планини“, ще си обясним джагаровската му гневност, която е, общо взето, по-рядко срещано явление у тоя поет на нежните, деликатни докосвания, който избягва заканите и приканва читателя или своя опонент по-скоро на разговор, отколкото на сражение на живот и смърт. В дадения случай обаче той защитава своето кредо на граждански поет, търсил мъчително и намерил свой подход, свои зрителни ъгли, съвременни акценти у една тематика, много популярна и щателно огледана сякаш от всички страни от наши ярки таланти. Затова с такава високо самочувствие той заявява на същите „ценители с най-тъък вкус“, така омразни на Джагаров, че е расъл между планини, че не може да падне така ниско — до техния уровень. Зад гръба му стои в тоя момент Пирин, стоят героите от Съпротивата, родният дом, обикновените, бедни български хора с тяхното завещание: да бъде верен на род и родина, на своя произход, на своите другари по борба и идеи, на своята южна, българска кръв. На певците на социалния герметизъм, на ония, които искат да издигнат за знаме на нашата поезия дребнотемиято, страха от живота и бягството от действителността, изолацията от движението на напредничавите идеи на нашата епоха, т. е. схващания, противоположни на новите веяния в областта на социалистическия хуманизъм, намерили израз в идеала за всестранно развита, хармонична личност, поетът противопоставя своята твърда гражданска позиция. Позиция изстрадана, намерена за щастие много рано и следвана неотклонно. Той не си е наложил обаче рамки и канони, които да спъват развитието му. Напротив. Гражданската му позиция

включва идеята за всестранна изява на творческата личност, за реализиране на всички нейни заложби, за собствен глас и собствен път в поезията независимо от познатата и за други творци тематика, каквато е Съпротивата например.

От баладата за някой герой до любовното стихотворение от два куплета, на което той е един от най-добрите майстори в нашата интимна лирика, поетът е единен и последователен, но се осъществява свободно в различни направления. Той пише полемични стихотворения по литературни въпроси и заедно с това носталгични песни. Като „Шепа кестени“ — с много тъга по родния край, по родния дом, по детството, по чистия образ на обикновените българи, дали му живот, морал и кураж да върви все напред, вярвайки в човека, в доброто начало, в победата на прогресивните сили над всяко мракобесие. Автор е на страстните куплети на „Бухенвалдски реквием“, с тяхната парадоксална образност, приземяваща и тоя път една позната тема сред нашето съвремие (като „Прокълнатата нива“ например). В такива стихотворения поетът излиза извън рамките на своята родина и бичува дехуманизацията на газовите камери и нейните изобретатели („Талига с камъни“), задава пряк, открит въпрос към епохата — длъжница на жертвите:

Едно остава да тревожи само —
дали тук всеки, който е дошел,
една сълза отронил е на камък,
или модел от лагера е взел.

(„Въпрос“)

Но Евтим Евтимов е написал и ярки социални стихотворения — обръщения към другаря, който предпочита кариерата пред идеалите на младостта; веште, пред красотата на човешкото общуване; егоцентризма пред солидарността и съучастието към болките на своя съвременник („Изсвирване с уста“, „Стреляне“, „Жмичка“ и др.):

Виж: играта се нарича жмичка.
Дава ти за криене права.
Лошото е само, че когато
детството далече отлети,
продължава между нас играта
зад усмивки,

думи

и бюра!

(„Жмичка“)

или:

Ала днеска с тебе сме големи
и не хвърляй подир мене ти
никога обиди и измами,
никога не стреляй клевети
срещу пътищата ми сегашни.
Остани предишното дете.
Пистолетите ни днес са страшни
и завинаги убиват те.

(„Стреляне“)

В „Изсвирване с уста“ пък поетът реагира с много мъка на отчуждението, копнее за юношеската свежест на поривите, зове себе си и своите връстници да

си върнат отново някогашния свят на безкористна дружба и на вяра в бъдещето. Той установява с болка, че нещо зло, тъмно, безформено и сиво се е настанило между старите другари, легнало е като сянка, като тежка апатия и потиска сърцето:

Както някога ли пак сме близки?

Или нещо вече ни горчи?

Или нещо вече ни потиска?

Телефонът между нас мълчи,
телефонът между нас застава —
няма за какво да идваш тук.

Черните му жици изминават
пътя ни един до друг.

Тия паралели навеждат на мисълта, че Евтим Евтимов успя досега да осъществи значителна част от своите поетични заложби. Неговата палитра е пъстра, но не е шарена, не е хаотична — зад многото и най-различни изяви съзираме една строга към себе си и другите творческа индивидуалност. Той беседва със съвременника, изповядва се, спори, напомня за неща, които не бива да се забравят, защото в бурния нагон към вещи, устройване и материално замогване можем да осиромашеем духовно и да не оправдаем жертвите на героите от Съпротивата, да се разминем с техния идеал за Човека. Или пък с поетичното и носталгично усърдие на реставратора той рисува патриархални картини и образи от едно провинциално, уютно градче, което и днес има какво да ни каже, когато любим и мразим, когато вършим добро и зло, когато си изработваме представа за красиво и грозно. . .

Като всеки поет-хуманист Е. Евтимов непрекъснато държи в своя изобразителен фокус проблема за щастieto на своя съвременник. Сочи му осмислили до максимум своя живот хора, посвещавайки го на борбата за народна свобода, когато разказва за сватбата на Антон и за другите сватби-смърти на героите от „Пирински балади“. Води го по потайните пътеки на любовното чувство, по дългото пътуване към човешката близост на двама души, за които любовта е поле за индивидуална изява, крепост на духа в обкръжението от прекалено практични, прекалено трезвомислещи, прекалено приземени люде — в „Нощи“, „Горчиво вино“ и в други свои творби, над които поетът неслучайно постоянно поставя мотото-посвещение „Обич за обич“. Така той нарече и книгата си с избрани стихотворения от библиотека „Поколение“ на изд. „Народна младеж“. Или пък сблъсква съвременника с картини на бездуховност, душевна опустошеност, дошла в резултат на отчуждение от идеалите на младостта, оеснафяване и старческо изсивяване на хора, някога добри и благородни, но днес поели пътя на житейската скука и пошлост, толкова равен и банален, толкова познат от миналото и така революционно ненавиждан от героите на Съпротивата. Такива стихотворения на поета, полемични, социално и нравствено критични, написани с патоса на съдника и обвинителя, ще срещнем в почти всички негови стихосбирки — „Изсивяване с уста“, „Стреляне“, „Жмичка“, „Завръщане на полските шурчета“, „Пропуснат дъжд“ например от „Цвят от кестен“. Особено характерен и много популярен е в това отношение един негов цикъл, публикуван в сп. „Простори“ — интимен разговор на поета с героите и с неговия син, за собствените заслуги, против присвояването на чужди лаври, на чужди подвизи, на чужда слава. В стихосбирката „Орлови кръгове“ бе публикувано едно от тези стихотворения — „Към вас“:

Благодаря ви аз, че устремени
воювахте за мен до сетен час.
Но аз не искам никога пред мене
врати да ми отварят зарад вас.

Затуй, че вие сте били в отряди,
затуй, че вие сте пролели кръв,
да получавам днес и аз награди,
и аз до вас да се нареждам пръв.

.....

И винаги, и винаги съм силен,
когато имам собствена цена.
Тогава аз пред братската могила,
открито идвам да се поклоня!

Поетът възпява комунистическото достойнство в публицистични, прями и открити строфи със самочувствието на горд съвременен българин, гражданин на свободна страна, член на справедливо общество, гарантиращо на човека поле за лична изява. В същото време той бичува в силния втори полемичен план нагаждачите, които нямат нито угризения на съвестта, нито нравствени скрупули, когато експлоатират чужди подвизи за лична кариера, за снафско вреждане в живота. Цитираните строфи са още едно доказателство за неизчерпаните и неизчерпаеми възможности на публицистично-социалната гражданска поезия да реагира на своя ден, да участва в борбата на своя съвременник за собствена изява и щастие. В „Орлови кръгове“ има и други такива социално критични, полемични стихотворения: „Череша“ — със силната жалба по отлетяло чисто детство и с една критика-угризение, адресирана към лиричния герой, апел към него да се върне към девствените първоизвори на своя характер, на своята „провинциална“ нравствено-оценъчна система; „Простиране на низи“ — за майката, която простира спомени, „Простира гласовете на полето“, образ хармоничен и светъл, когото поетът насочва срещу ония, които не умеят да ценят великото тайнство на простите човешки радости, нито пък да усетят колко поезия и романтика има в душевността на обикновения трудов човек. . . : също и „Кръгове“ — против дребните кръгове в живота, които омотават човека, пречат му да бъде щастлив и свободен.

Аз съм съгласен със Здравко Петров, който даде висока оценка на стихосбирката „Орлови кръгове“ във в. „Работническо дело“ (януари 1978 г.), изтъквайки ясно и проникновено творческия феномен:

„Новата стихосбирка на Евт. Евтимов — пише в своята рецензия критикът — е богата на емоции, пестелива на слово, на места нежна и жестоко графична. Тук има носталгия по детството, отвращение от грубостта в живота, скръб по нежността и убитите птици, тъга по умрелите близки. От цялата стихосбирка „Орлови кръгове“ струи вътрешна нежност и човешина, нравствен патос и мъжество. И във всичко това се състои нейното достойнство.“

„Орлови кръгове“ по моему се родее повече с „Цвят от кестен“, така както дневниковата книга на поета „Пирине мой“ стои във вътрешно родство с „Пирински балади“, предлага още един зрителен ъгъл към подвига на героите от Съпротивата, а „Ноши“ и „Горчиво вино“ от своя страна са книги с любовна лирика. Но това деление, както отбелязах дотук, е доста условно, защото Евтим Евтимов като всяка ярка индивидуалност се осъществява разностранно, но без еклетики, без дълбоки вътрешни противоречия, без взаимоизключващи се гледни точки на лирическия герой. Амбицията му да дълбае в една вече разработвана тематика, да поднесе на читателя своето собствено виждане — нещо особено харак-

терно за „Пирински балади“ — „спасява“ неговата поетична интонация от равност и монотонност, от привичността на известното и вече казаното. Тия недостатъци се срещат, макар и епизодично, в други негови стихотворения — за това стана дума в началото на статията.

Напоследък в неговата поезия все по-остро се усеща една носталгичност, която играе конструктивна нравствена роля в разговора на поета със съвременника. Както отбелязва и Здравко Петров, в нея има „носталгия по детството“, „тъга по умрелите близки“; тъга въобще по родния край и по далечните праизвори на живота, бих допълнил аз. Един от шедьоврите на Евтим Евтимов в това отношение и въобще един от върховете на неговата лирика е „Шепа кестени“ (от „Цвят от кестен“):

Пада на дланта ми сива пепел
и навява есенна тъга.
Аз сега купувам — само шепа.
Колко малко всичко е сега.
Шепа кестени. И нещо мило.
Шепа кестени. И тишина.
Колко много в мен се е смалила
днес оная моя планина!

По тая носталгичност, която издава едно дълбоко противопоставяне на милионния град, на урбанистичната цивилизация с нейната отдалеченост от природата, той се родее със Слав Хр. Караславов и Владимир Голев, с Матей Шопкин и Янко Димов от по-младите. В по-общ смисъл, в контекста на съвременния литературен процес Евтим Евтимов подкрепя тенденцията към опора в корените, към възвръщане по-близо до народните праизвори на нравствеността, към опоектизиране на първичното, природосъобразното и естественото осъществяване на човека; това е влечение към по-тясна връзка на човека с природата, на българина от нашите дни с нравствеността на дедите...

Автор на патриотични стихотворения за България с одаичен характер, на нежни балади за героите от Съпротивата, изплакани с народната интонация на дълбок познавач на фолклора, на граждански стихотворения, адресирани към пленниците на вешоманията или пък гневно отправени към ония „туристи“, които ходят в Бухенвалд да вземат от по-предшните мракобесници модел по дехуманизация и дегероизация, поет, който поднесе на читателя много любовни стихотворения и изповеди за тъгата по родния дом, Евтим Евтимов вече заслужи не само интереса на масовия читател, но привлече вниманието на ония критици, които не дават лесно похвали и които умеят да се ориентират в степента на съвременните литературни ценности, да отделят поезията от твърде многото днешни куплети със съмнителна естетическа стойност. Извоювал си това скъпо признание, поетът не трябва да забравя, че неговата поетична палитра е богата на цветове и нюанси и че той все още не е казал най-силната си дума в нашата днешна поезия...